অধ্যায় ৯ ঃ কে. চি. ভট্টাচার্য ঃ দর্শনৰ ধাৰণা

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য
৯.২ পৰিচয়
৯.৩ দর্শনৰ ধাৰণা
৯.৪ চেতনাৰ স্তৰ
৯.৫ দর্শনৰ বিভাগ
৯.৬ বিষয় আৰু স্বাধীনতাৰ উপলব্ধিকৰণ
৯.৬.১ শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা
৯.৬.২ মনস্তাত্ত্বিক বিষয়নিষ্ঠতা
৯.৬.৩ আধ্যাত্মিক বিষয়নিষ্ঠতা
৯.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৯.৮ অধিক জানিবলৈ
৯.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৯.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কে.চি. ভট্টাচার্য্যৰ দর্শনৰ ধাৰণা সম্পর্কে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- দর্শনৰ বিভাগ সম্পর্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- তাত্ত্বিক চেতনাৰ চাৰিটা স্তৰক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- 'বিষয়েই স্বাধীনতা'ৰ ধাৰণাতো আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

কে. চি. ভট্টাচার্য্য (১৮৭৫-১৯৪৯) ভাৰতবর্ষত বিংশ শতিকাৰ আটাইতকৈ বিখ্যাত বা প্রধান দার্শনিক। তেওঁৰ দর্শনৰ ধাৰণাত বহুতো কথাৰ প্রভাৱ দেখিবলৈ পোৱা যায় যেনে দার্শনিক বিষয়বস্তুবোৰৰ বিশ্লেষণ, প্রতিভাস বিজ্ঞানীসকলৰ পদ্ধতি লগত সাদৃশ্য থকা তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰা এক পদ্ধতি, চেতনা সম্পর্কে তেওঁৰ বিশেষ ধাৰণা ইত্যাদি। এক উচ্চ মানৰ কল্পনা আৰু অন্তর্দৃষ্টি সহায়েৰে এক সুদৃঢ় বিশ্লেষণাত্মক প্রজ্ঞা আছিল। যদিও ভট্টাচার্য্যৰ এক গভীৰ

প্রজ্ঞাত্মক/বৌদ্ধিক ভিত্তি আছিল, সেয়েহে তেওঁৰ ব্যাখ্যাসমূহ তেওঁৰ প্রকৃত চিন্তাৰ এক প্রকাশ হিচাপে দেখা পোৱা যাব। তেওঁৰ দার্শনিক আলোচনাসমূহ বৰ বিশ্লেষণাত্মক, কিন্তু বিমূর্ত। ভট্টাচার্য্যৰ দর্শনৰ গুৰি বা ভিত্তি আছিল প্রাচীন ভাৰতীয় দর্শনত বিশেষকৈ অদ্বৈত বেদান্ত, সাংখ্য, যোগ আৰু জৈন দর্শনত কিন্তু তেওঁ পাশ্চাত্য দর্শনৰ ভাৱধাৰা সমূহ যেনে কাণ্ট আৰু হোৱাহেডৰ দর্শনক লগ লগাইছিল বা তাৰ সম্বন্বয় ঘটাইছিল। যদিও কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ লিখনিসমূহে কেনেকৈ তাকৰ সেয়েহে তেওঁৰ বৰ সংক্ষেপ আৰু গভীৰ লিখনিৰ ধৰণবোৰৰ বাবে সাধাৰণ মানুহৰ পক্ষে বুজা কঠিন হৈ পৰিছিল। ভট্টাচার্য্যৰ দর্শন চিন্তাৰ এক জীৱন্ত ৰচনা য'ত নতুন বিষয় সংযোজিত কৰা হয়, কিন্তু সেইবোৰ অপক্ক নহয় বৰঞ্চ সেইবোৰক অর্থৰ দ্বাৰা নতুন ভাঙনি কৰা হৈছে, আৰু ইয়াত একেটা ৰূপেই পিছলৈ একেবাৰে বেলেগ হৈ পৰে যেতিয়া ই এক বৌদ্ধিক মূল শক্তিৰ আধাৰত/ছত্রছায়াত বিকশিত হয়। দর্শন হ'ল এক তাত্ত্বিক চিন্তা যি প্রকৃত জ্ঞানো নহয় নাইবা এক আক্ষৰিক/প্রকৃত চিন্তাও নহয়। দর্শনে বস্তুসমূহৰ আত্ম-নির্বাহ/স্ব-নির্বাহৰ ওপৰত বর্তি থাকে। ই প্রকৃত সত্যৰ লগত জড়িত নহয় যি এক সত্তাৰ/বিষয়ৰ সজাগতা যাক প্রত্যক্ষ কৰিবও নোৱাৰো বা তাক প্রত্যক্ষ হ'বৰ বাবে যাক কল্পনা কৰিবও নোৱাৰি। দর্শনে স্ব-নির্বাহী বস্তুৰ লগত জড়িত হৈ থাকে, প্রকৃত বস্তু আৰু প্রকৃত সত্তা। দর্শনৰ বিষয়বস্তুবোৰ শুদ্ধ বস্তুনিষ্ঠ বা ধৈর্য্য চিন্তা, আধ্যাত্মিক চিন্তা আৰু অতীন্দ্রিয় চিন্তা। দর্শনৰ বিষয়বস্তুসমূহ প্রকৃত অর্থত অভিজ্ঞতামূলক জ্ঞানৰ দৰে চিন্তনীয় নহয়। সেয়েহে, দার্শনিক চিন্তাসমূহ প্রকৃত নহয়, প্রতীকাত্মক হে। দর্শনে প্রতীকাত্মক চিন্তাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়ায়, প্রকৃত জ্ঞান নাইবা প্রকৃত চিন্তাৰ নহয়। ই কেৱল সেইবোৰ বিষয়বস্তুৰ লগতহে জড়িত হৈ থাকে যিবোৰ প্রতীকাত্মক চিন্তাৰ লগত একে, বা যিবোৰক বিশ্বাসেৰে সঁচা বুলি ধ্যান বা গণ্য কৰা হয় যিয়ে পৰম সত্যৰ জ্ঞান প্রদান কৰিব। কিবা প্রকাশ কৰাৰ অর্থই হ'ল বিশ্বাস গঠন কৰা। ক'ব পৰা যোগ্যতাৰ কথাসমূহৰ কোনো অর্থবহ বিষয়বস্তু নাথাকে, ইয়াক কেৱল বিশ্বাস কৰা হয়। চক্রাকাৰ বৃত্ত, আকাশী পদ্ম, কাঠবাজী তিৰোতাৰ পুত্র, শহাপহুৰ সিং ইত্যাদি বস্তুসমূহ বিশ্বাসো কৰিব নোৱাৰি নাইবা অবিশ্বাসো কৰিব নোৱাৰি। এইবোৰৰ আনকি ক'ব পৰা বিষয়বস্তুও নাই। সেয়েহে, এইবোৰ দার্শনিক অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রৰ ভিতৰত অন্তর্ভুক্ত হ'ব নোৱাৰে।

৯.৩ দর্শনৰ ধাৰণা

কে. চি. ভট্টাচার্য্যই তেওঁৰ দর্শনত এনে এক শুদ্ধ স্ব-নির্বাহী বস্তুৰ লগত জড়িত হৈ আছে যাৰ কোনো দিশ-কালযুক্ত অস্তিত্ব নাই। তেওঁৰ বাবে, দর্শনে স্ব-নির্বাহী বস্তুৰ ধাৰণাক ব্যাখ্যা কৰে। দর্শনত, বস্তুৰে বিষয়বস্তুৰ লগত এক প্রয়োজনীয় সম্পর্ক বজাই ৰাখে যাক বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রত বিচাৰি পোৱা নাযায়। কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ মতে, দর্শন হ'ল এক তাত্ত্বিক চিন্তা। ই বস্তুৰ লগত কেৱল সত্তা হিচাপে নহয় বৰং স্ব-নির্বাহী সত্তা বা প্রকৃত সত্তা হিচাপে জড়িত হয়।

ই বিজ্ঞানৰ দৰে সত্তাৰ লগত জড়িত নহয়। দর্শনে প্রকৃত সত্তা বা বস্তুৰ সম্পত্তি বা গুণ সম্পর্কে অধ্যয়ন নকৰে যিবোৰ জ্ঞেয় প্রকৃত সত্তা বা বস্তুৰ সম্পত্তি বা গুণ সম্পর্কে অধ্যয়ন নকৰে যিবোৰ জ্ঞেয় বা যাক ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়। এইদৰে, ভট্টাচার্য্যৰ মতে, দর্শনৰ বিষয়বস্তুসমূহ আক্ষৰিকভাৱে চিন্তা কৰিব পৰা বিধৰ নহয়। দার্শনিক চিন্তাবোৰ প্রতীকাত্মক। দর্শন হৈছে তাত্ত্বিক চেতনা বা চিন্তাৰ প্রকাশ। এনেদৰে দার্শনিক ধাৰণাবোৰ অতীন্দ্রিয় ধাৰণা যিবোৰ চেতনাৰ প্রতিফলিত মনোভাৱসমূহৰ পৰা আহে।

দর্শনৰ বিষয়বস্তু হৈছে এক ব্যৱস্থিত প্রতীকীবাদ। অধিবিদ্যামূলক বৌদ্ধিক চিন্তাবোৰ প্রতীকীবাদৰ ওপৰতে নির্ভৰশীল। ই প্রতীকাত্মক ধাৰণাবোৰৰ এক ব্যাখ্যা। কে. চি. ভট্টাচার্য্যই কৈছিল যে, ''Metaphysics or more generally, philosophy including logic and epistenology, is not only not actual knowledge, but is not even literal thought; and yet its contents are contemplated as true in the faith that it is only by such contemplation that absolute truth can be known.''

৯.৪ চেতনাৰ স্তৰ

বিজ্ঞান আৰু দর্শন উভয়েই তাত্ত্বিক চেতনাৰ প্রকাশ। তাত্ত্বিক চেতনা হ'ল মাত্র ''বিশ্বাসযোগ্য বিষয়বস্তু'' আৰু ''অর্থবহ- বিষয়বস্তু'' (meant-content) নহয়। ভট্টাচার্য্যৰ দর্শনৰ ধাৰণা তেওঁৰ চেতনাৰ স্তৰৰ লগত জড়িত। তেওঁৰ মতে দর্শন হৈছে তাত্ত্বিক চেতনাৰ প্রকাশ আৰু তাত্ত্বিক চেতনাক ইয়াৰ প্রকাশৰ পৰা আঁতৰত কল্পনা বা ভাবি লোৱা হয়। তাত্ত্বিক চেতনাৰ সকলোবোৰ প্রকাৰেই চিন্তা। ভট্টাচার্য্যৰ মতে চিন্তাৰ প্রকাৰ চাৰি ধৰণৰ আৰু সিহঁতক বা সেইবোৰক তাত্ত্বিক চেতনাৰ স্তৰ বুলি গণ্য কৰা হয়। সেইবোৰ হ'ল—

(ক) অভিজ্ঞতামূলক চিন্তা ঃ অভিজ্ঞতামূলক চিন্তা হ'ল বিজ্ঞানৰ চিন্তাৰ ক্ষেত্র। দর্শনে অভিজ্ঞতামূলক চিন্তাক অধ্যয়ন নকৰে। অভিজ্ঞতামূলক চিন্তাৰ সদায় এটা বস্তুনিষ্ঠ ভিত্তি থাকে। এই ভিত্তিত (reference) য়েই হ'ল এটা বিষয়বস্তুৰ লগত/সম্পর্কে থকা সজাগতা যাক হয়তো প্রত্যক্ষ কৰা হয় বা যাক হয়তো প্রত্যক্ষ কৰা হ'ব বুলি কল্পনা কৰা হয়। বিজ্ঞানে প্রকৃত সত্য, বিৱর্তন, বৈজ্ঞানিক অনুসন্ধানৰ ইত্যাদিৰ সৈতে জড়িত থাকে। বিজ্ঞানত, প্রকৃত সত্যক অধ্যয়ন কৰা হয়, য'ত বিষয় বা the 'Speaking fuaction'ৰ প্রতি কোনো ভিত্তি নাথাকে বা যাৰ বিষয়ে কোনো আলোচনা বা সংগতি নাথাকে। কিন্তু দর্শনত প্রত্যেকটো বস্তু/বিষয়েই বিষয়ৰ ভিত্তি বা আধাৰতেই অধ্যয়ন কৰা হয়।

(খ) শুদ্ধ বস্তুনিষ্ঠ চিন্তা ঃ তাত্ত্বিক চেতনাৰ এই স্তৰটোৰ বিষয়বস্তু হিচাপে ইয়াৰ শুদ্ধ বস্তুনিষ্ঠ চিন্তা থাকে। ইয়াত আমি এনে এক ভাৱনা বা চিন্তাৰ অধ্যয়ন কৰো য'ত/যিয়ে সদায়

এক বস্তুক নির্দেশ কৰে। কিন্তু ভাৱনা বা চিন্তাৰ এই বিষয়বস্তুৰ ইন্দ্রিয়-প্রত্যক্ষৰ লগত কোনো ধৰণৰ প্রয়োজনীয় নির্দেশনা নাথাকে।

(গ) আধ্যাত্মিক চিন্তা ঃ তাত্ত্বিক চেতনাৰ এই তৃতীয় স্তৰটোৰ বিষয়বস্তু হিচাপে এক আধ্যাত্মিক চিন্তা থাকে। ইয়াৰ চিন্তা-ভাৱনা কৰিব পৰা কোনো বিষয় নাথাকে বস্তুনিষ্ঠত মনোভাৱৰ ফালৰ পৰা, ইয়াত বিষয়বস্তুটো বিষয়নিষ্ঠ মনোভাৱক দিশৰ পৰা চিন্তা কৰিব পৰা নাযায় বা ভাবিব পৰা নাযায় অর্থাৎ এটা উপভোগ্য চেতনা (an enjoying consciousaess) ইয়াত বস্তুনিষ্ঠ মনোভাৱ সম্পূর্ণভাৱে অনুপস্থিত হৈ থাকে। এই মনোভাৱখিনি এটা বিষয়নিষ্ঠ আত্ম-উপভোগ্য অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা আঁতৰ কৰা হয় বা স্থলাভিষিক্তকৰণ কৰা হয়।

(ঘ) অতীন্দ্রিয় বা সর্বশ্রেষ্ঠ চিন্তা ঃ চতুর্থ স্তৰৰ তাত্ত্বিক চেতনাৰ বস্তু বা বিষয় হৈছে অতীন্দ্রিয় বা সর্বশ্রেষ্ঠ চিন্তা। এই চেতনাৰ কোনো ধৰণৰ বিষয়নিষ্ঠ নাইবা বস্তুনিষ্ঠ কোনো ধৰণৰ নির্দেশ নাথাকে, ই কোনো ধৰণে ইয়াৰ মাজৰ পার্থক্যসমূহক অতিক্রম কৰে। সেয়েহে, অতীন্দ্রিয় বা সর্বশ্রেষ্ঠ চিন্তাৰ বিষয়বস্তুবোৰ অতীন্দ্রিয় বা সর্বশ্রেষ্ঠ হয় আৰু তাক সত্য বুলি কোৱা হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ তলৰ বাক্যবোৰ সঁচা নে মিছা কোৱা ঃ

(ক) কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ দর্শন গভীৰভাৱে অদ্বৈত বেদান্ত দর্শন আৰু তাৰোপৰি কাণ্টৰ দর্শনৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত। (সঁচা/মিছা)

(খ) কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ মতে তাত্ত্বিক চেতনাৰ তিনি প্রকাৰৰ স্তৰ আছে।

(গ) ভট্টাচার্য্যই কৈছিল যে দর্শন প্রথম স্তৰৰ তাত্ত্বিক চেতনা যেনে অভিজ্ঞতামূলক চিন্তাৰ লগত জড়িত। (সঁচা/মিছা)

প্রশ্ন নং ২ ঃ শুদ্ধ বস্তুনিষ্ঠ চিন্তা মানে কি?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ আধ্যাত্মিক চিন্তাৰ অর্থ কি?

.....

৯.৫ দর্শনৰ বিভাগ

চাৰি প্রকাৰৰ চিন্তাৰ মাজত অভিজ্ঞতামূলক চিন্তা হৈছে বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্র, আনহাতে, শুদ্ধ বস্তুনিষ্ঠ, আধ্যাত্মিক আৰু অতীন্দ্রিয় চিন্তা হৈছে দর্শনৰ ক্ষেত্র। সেই মতে, আমাৰ দর্শনৰ তিনি প্রকাৰৰ বিভাগ আছে; বস্তুৰ দর্শন, অর্থাৎ অধিবিদ্যা আৰু তর্কবিজ্ঞান; বিষয়ৰ দর্শন; অর্থাৎ

জ্ঞানবিদ্যা বা জ্ঞান-মীমাংসা; আৰু সত্যৰ দর্শন অর্থাৎ অতীন্দ্রিয় সত্তাৰ চেতনা।

(ক) বস্তুৰ দর্শন ঃ বিজ্ঞানে সেইবোৰ বস্তুৰ লগতহে জড়িত হয় যাক প্রকৃত সত্তা বুলি কোৱা হয় য'ত বিষয়ৰ প্রতি কোনো গুৰুত্ব নাথাকে। দর্শনৰ বিষয় স্ব-নির্বাহী, ইয়াৰ বিষয়ৰ লগত এটা প্রয়োজনীয় সম্পর্ক থাকে। অধিবিদ্যা হৈছে বস্তুৰ দর্শন। অধিবিদ্যাই বস্তুৰ প্রকৃত সম্পর্কে অনুসন্ধান কৰে। তর্কবিদ্যাৰ বিষয়বস্তু হ'ল বস্তুৰ প্রকাৰ। অধিবিদ্যাই বস্তুৰ স্ব-নির্বাহীতাৰ লগত জড়িত হয়, যাক বস্তুনিষ্ঠ মনোভাৱত গুৰুত্ব দিয়া হয়। আনহাতে তর্কবিদ্যা বা তর্কবিজ্ঞানে বস্তুৰ প্রকাৰৰ লগত সম্পর্ক থাকে বা তাৰ লগত জড়িত থাকে। অধিবিদ্যা আৰু তর্কবিদ্যা ইটো সিটোৰ ওপৰত স্বাভাৱিকভাৱেই নির্ভৰশীল। তর্ক-বৈজ্ঞানিক প্রকাৰবোৰে কিছুমান শুদ্ধ বস্তুক নির্দেশ কৰে। এই শুদ্ধ বস্তুবোৰক অধিবিদ্যাই যোগান ধৰে, যি প্রকৃতিগতভাৱে বস্তুনিষ্ঠ। তর্কবিদ্যা আৰু অধিবিদ্যাই হৈছে বস্তুৰ দর্শনৰ দুটা বিভাগ। বস্তুসমূহক ভালদৰে বুজিবলৈ বস্তু আৰু বিষয়ৰ মাজত তুলনা কৰাটো বৰ প্রয়োজনীয়। চেতনাৰ বিষয়নিষ্ঠ বা আধ্যাত্মিক স্তৰে বস্তু সম্পর্কে আমাক প্রকৃত জ্ঞান দিয়ে। তর্কবিদ্যা আৰু অধিবিদ্যাই দর্শন গঠন কৰে।

অধিবিদ্যাই স্ব-নির্বাহী বস্তু সম্পর্কে আলোচনা কৰে। সেয়েহে, বিষয়ৰ কোনো অধিবিদ্যা বা পৰাবিদ্যা সম্পর্কীয় আলোচনা নাথাকে। বস্তুনিষ্ঠ, বিষয়নিষ্ঠ আৰু অতীন্দ্রিয় চিন্তাবোৰৰ বিষয়বস্তুবোৰ স্ব-নির্বাহী। তথাকথিত চিন্তাৰ স্তৰবোৰৰ সঁচা অর্থত কথোপকথনৰ প্রকৃত স্তৰ। বিজ্ঞানত প্রকৃত সত্যবোৰ খবৰ হিচাপে বা জাননী হিচাপে জনা যায় আৰু কথোপকথনৰ প্রকাশ অবিহনে ইয়াক বুজা যায়। ইয়াকেই সেয়া বস্তু বুলি কোৱা হয় যাক বিশ্বাস কৰিবৰ নিমিত্তে কোৱা নহয়। অভিজ্ঞতামূলক চিন্তাৰ বিষয়বস্তু সমূহৰ বিষয়ে আলোচনা বা কথোপকথন কৰাৰ দক্ষতাটো এক প্রকাৰৰ সম্ভৱপৰ চৰিত্র, কিন্তু ই শুদ্ধ দার্শনিক চিন্তাৰ বিষয়বস্তুৰ এক প্রয়োজনীয় চৰিত্র।

বিজ্ঞানৰ দৰে দর্শনে বস্তুসমূহৰ বস্তুনিষ্ঠ অধ্যয়ন নকৰে। দর্শনৰ বস্তু/বিষয়বস্তু প্রকৃত নহয়; ই এনে এবিধ 'বস্তু'ও নহয় যাক জানিব পাৰি। ই বস্তুনিষ্ঠতাৰ বিষয়নিষ্ঠ অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্রদান কৰিছে। বিজ্ঞানৰ সত্যবোৰ এনেকুৱা ধৰণৰ বিচাৰমূলক বাক্যত প্রকাশ কৰিব পাৰি যেনে 'A এনেদৰে 'B ৰ লগত সংযুক্ত হৈ আছে। কিন্তু দার্শনিক বিচাৰৰ প্রকাৰবোৰ এনেকুৱা ধৰণৰ যেনে 'x হয়'। প্রকৃত সত্য সদায় প্রকৃত সত্যই হয় যি সম্পূর্ণ বা উচিত বিচাৰৰ প্রকৃত সত্যতাৰ লগত সম্বন্ধিত হৈ থাকে। দর্শনৰ বিচাৰমূলক বাক্যসমূহ অনুমতিপ্রাপ্ত বিচাৰ বাক্য হয় তাৰ প্রকাৰবোৰ এনে ধৰণৰ 'মই হয়' বা 'প্রকৃত সত্য হয়'। 'এইটো হয়' এই বিচাৰ বাক্যটোৱে কয় যে x স্ব-নির্বাহী, প্রকৃত আৰু সত্য। ই আকৌ কয় যে বিষয়ে/উদ্দেশ্যই বিধেয়ক অনুমান বা আগতীয়াকৈ অনুমান কৰি লয়। শুদ্ধ বস্তুটো ধ্যান বা চিন্তাৰ দ্বাৰা উপভোগ কৰা হয়, যাৰ বিষয়টোৰ প্রতি এক প্রয়োজনীয় নির্দেশ থাকে। সেয়েহে, কে. চি. ভট্টাচার্য্যই কৈছিল যে,

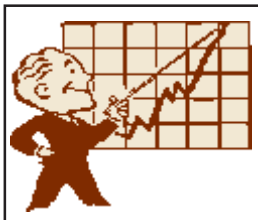
"Truth is only Symbolically spoken, reality is literally spoken as symbolized and the self-subsistent is literally spoken as meant None of these are spoken of as information, which fact is spoken of as information."

(খ) বিষয়ৰ দর্শন বা আত্মাৰ দর্শন ঃ অধিবিদ্যামূলক চিন্তামূলক হ'ল বিষয়ৰ লগত সম্পর্ক থকা প্রতীকাত্মক ধাৰণাসমূহৰ এক ব্যৱস্থিত প্রকাশ। তর্কবিদ্যাই শুদ্ধ প্রকাৰৰ লগত সম্বন্ধিত, যিয়ে অধিবিদ্যাৰ বিষয়বস্তু গঠন কৰে। এনেদৰে তর্কবিজ্ঞানে অধিবিদ্যাক আগতীয়াকৈ অনুমান কৰি লয়। তর্কবিজ্ঞানে অধিবিদ্যাৰ বিষয়বস্তুবোৰক প্রতীকৰ সহায়ত প্রকাশ কৰে। অধিবিদ্যামূলক ধাৰণাসমূহ স্ব-নির্বাহীত। এনেদৰে সেইবোৰ কেৱল সেই বিষয়বস্তুৰ প্রতীকহে যিবোৰক বিশ্বাসযোগ্য বুলি উপভোগ কৰা হয়। উপভোগ্য বুলি বুজি উঠা বিষয়বস্তু আত্মাৰ দর্শনৰ বিষয়বস্তু হ'ব।

উপভোগ্য চেতনাৰ সদায় 'মই'ৰ প্রতি এটাৰ 'মই'ৰ উল্লেখ থাকে। 'মই' বিষয়টোৰ অভিজ্ঞতা কেতিয়াও আমালৈ সাধাৰণ চেতনাৰ দ্বাৰা নাহে। 'উপভোগ্য' বুজা পৰাই হৈছে অন্তর্দৃষ্টি। ইয়াৰ তিনি প্রকাৰৰ স্তৰ আছে। আৰম্ভণিৰ স্তৰত, আত্মাক অন্তর্ভুক্ত কৰি লোৱা হয়। অভিজ্ঞতাৰ দ্বিতীয় স্তৰ হৈছে আত্মাৰ আন আত্মাসমূহৰ লগত ব্যক্তিগত সম্পর্কৰ চেতনা। অভিজ্ঞাৰ তৃতীয় আৰু সর্বোতম স্তৰটো হৈছে অতি ব্যক্তিগত আত্মাৰ চেতনা। যেনেদৰে ভট্টাচার্য্য কৈছে, "The study of the contents of these three types of enjoyment is the philosophy of spirit." প্রথমতে থকা বস্তুক এক ছায়া বা 'মই'ৰ প্রতীক হিচাপে গণ্য কৰা হয়, দ্বিতীয়তে, 'মই' আৰু আন ব্যক্তিসমূহ বিৰোধ যুক্তভাৱে আনৰ প্রতীক হিচাপে গণ্য কৰা হৈছে; আৰু তৃতীয় ক্ষেত্রত, 'মই'ৰ দ্বাৰা প্রতীকী হোৱা অতি ব্যক্তিগত সত্তাৰ চেতনা। আধ্যাত্মিক উপলব্ধিৰ পিছৰ স্তৰসমূহত আত্মাই নিজেই নিজৰ অস্তিত্বক নুই কৰে। শেষৰ স্তৰত, কি ক'ব পাৰি, আধ্যাত্মিকতাৰ ধার্মিক ৰূপ বা প্রকাৰ, আত্মাই প্রকৃত সত্য/পূর্ণ সত্যৰ লগত একাত্ম অনুভূ কৰে।

(গ) সত্যৰ দর্শন ঃ 'মই একা নহয়'ৰ এক তাত্ত্বিক চেতনা আছে। এই চেতনাৰ বিষয়বস্তু হৈছে সত্যতা। যদিও পূর্ণ সত্যক এক সদর্থক সত্তা বুলি বিশ্বাস কৰা হয়, ইয়াৰ সদর্থক চৰিত্রটোক কেৱল 'মই'ৰ নঞৰ্থক ভাবেৰেহে প্রকাশ কৰিব পাৰি। আত্মাৰ নঞৰ্থকতাই পূর্ণ বা সম্পূর্ণ সত্যৰ অস্তিত্বক নির্দেশ কৰে। নঞৰ্থকভাৱে সম্পূর্ণতাৰ সত্য বুলি ভাবি লোৱা হয়। কিন্তু সম্পূর্ণতাক সত্যতাৰ লগতে একে শাৰীত ৰাখিব নোৱাৰি। সম্পূর্ণতা সত্যতা হ'ব পাৰে, স্বাধীনতা হ'ব পাৰে বা মূল্য হ'ব পাৰে। সম্পূর্ণতা ইয়াৰ প্রত্যেকটোৱে হ'ব পাৰে। সত্যতাৰ চেতনা এক বিশ্বাসৰ বিষয়বস্তু। ইয়াক বস্তুনিষ্ঠ বা বিষয়নিষ্ট মনোভাৱেৰে বুজাব নোৱাৰি। ই এক অতীন্দ্রিয় বা সর্বোত্তম চেতনা আৰু ইয়াক এক প্রতীকাত্মক ধৰণে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি। সত্যতাৰ চেতনাক আক্ষৰিকভাৱে বা প্রকৃত অর্থত ক'ব পৰা নাযায়। এনেদৰে সম্পূর্ণ সত্যই

বিষয়নিষ্ঠ আৰু বস্তুনিষ্ঠক অতীন্দ্রিয়নৰ শাৰীলৈ লৈ গৈছে— যাক আত্ম প্রতিফলিত বুলি বিশ্বাস কৰা হয় যিয়ে সত্যৰ দর্শনৰ বিষয়বস্তু গঠন কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ তলৰ বাক্যবোৰ সঁচা নে মিছা লিখা ঃ

(ক) ভট্টাচার্য্যৰ মতে দর্শনৰ বিভাগ দুটা। (সঁচা/মিছা)

(খ) বস্তুৰ দর্শন অধিবিদ্যা আৰু তর্কবিদ্যা লগত সম্বন্ধিত। (সঁচা/মিছা)

(গ) সত্যৰ দর্শন অতীন্দ্রিয়তাৰ চেতনাৰ সৈতে জড়িত। (সঁচা/মিছা)

প্রশ্ন নং ২ ঃ কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ মতে দর্শনৰ ভাগবোৰ কি কি?

.....

৯.৬ বিষয় আৰু স্বাধীনতাৰ উপলব্ধিকৰণ

ভট্টাচার্য্যই বিষয়কে আত্মা বুলি জ্ঞান কৰিছিল। উদ্দেশ্য বা বিষয় আৰু বস্তু ইটো-সিটোৰ লগত জড়িত ওতঃপ্রোতভাৱে আৰু এটাই আনটোৰ অস্তিত্বক মানি লয়। বিষয়নিষ্ঠতাৰ প্রত্যেকটো স্তৰতে ইয়াক অস্বীকাৰ কৰি বিষয়ে বস্তুৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰে বিষয়ৰ পৰা বস্তুৰ মাজত থকা পার্থক্যৰ সম্পর্কে থকা সজাগতাই বিষয়নিষ্ঠতা। বিষয়নিষ্ঠতাৰ তিনিটা প্রকাৰৰ বা স্তৰ আছে। বিষয়নিষ্ঠতাৰ স্তৰসমূহ হৈছে শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা, মনস্তাত্ত্বিক বিষয়নিষ্ঠতা আৰু আধ্যাত্মিক বিষয়নিষ্ঠতা।

৯.৬.১ শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা

বিষয়নিষ্ঠতাৰ ব্যৱস্থাটো আৰম্ভ হয় শৰীৰ সম্পর্কে সজাগতা ক্ষেত্রত। আৰম্ভণিৰ স্তৰত আমি শাৰীৰিক অৱয়বতোকে বিষয় হিচাপে গণ্য কৰো। শৰীৰটো প্রত্যশলীয় বস্তু হিচাপে বিষয় হিচাপে ধৰি লোৱা হয়। নিজৰ শৰীৰটোৰ প্রত্যক্ষ বাহিৰৰ পৰা নহয়, ইয়াৰ সম্পর্কে ব্যক্তি অন্তৰৰ পৰা ইন্দ্রিয়গতভাৱেই সজাগ। এই কথাখিনি উপলব্ধি কৰি বিষয়ে নিজকে শৰীৰটোৰ লগত চিহ্নিত কৰে যেন ইয়াক আভ্যন্তৰীণভাৱেহে অনুভৱ কৰা হয়। 'অনুভৱ কৰা দেহ'টোক 'প্রত্যক্ষ কৰা দেহ'টোৰ বাহিৰে প্রত্যক্ষ কৰা বস্তুবোৰ পৰা এক বিচ্ছিন্নতা। এয়াও এক প্রকাৰৰ তৃতীয় স্তৰ য'ত দেহটো সম্পর্কে কোনো অভিজ্ঞতা নাথাকে। বিষয়নিষ্ঠতাই 'প্রত্যক্ষগত দেহ' আৰু 'অনুভৱ কৰা দেহ' পৰা হোৱা পার্থক্যৰ এক সজাগতা বা অন্তর্ভুক্ত কৰে। এই স্তৰত বিষয়টো বর্তমানৰ এক সত্য হিচাপে দেহৰ লগত চিহ্নিত

নহয়। ই হ'ল এক পৰিৱৰ্তনৰ স্তৰ, যি দেশৰ পৰা মুক্ত কিন্তু বৰ্তমানৰ পৰা মুক্ত নহয়। কে. চি. ভট্টাচার্য্যই কৈছে যে অনুভৱ কৰা দেহৰ সজাগতাই হৈছে সকলো আধ্যাত্মিক কার্যৰ পূৰ্ব অৱস্থা।

৯.৬.২ মনস্তাত্ত্বিক বিষয়নিষ্ঠতা

এই স্তৰত মনস্তাত্ত্বিক বিষয়নিষ্ঠতাৰ প্ৰতি সচেতনতা থাকে। মনস্তাত্ত্বিক সত্যবোৰে কল্পনা বা ছবি আৰু চিন্তা আৰু বিষয়ক অন্তৰ্ভুক্ত কৰে আৰু সেইবোৰ কল্পনা বা ছবি বা চিন্তাৰ লগত চিহ্নিত হৈ থাকে। এই স্তৰত, যদিও বিষয় শৰীৰৰ পৰা একেবাৰে বিচ্ছিন্ন হৈ যায়, মনস্তাত্ত্বিক সত্যবোৰে কিবা ধৰণে বস্তুৰ লগত সিহঁতৰ সম্পৰ্ক বজাই ৰাখে। আৰু আনহাতে 'মই' নামৰ কোৱা শব্দত প্ৰকাশিত বিষয়বোৰ মনস্তাত্ত্বিক সত্যবোৰৰ লগত কল্পনা বা ছবি আৰু চিন্তাৰ লগত চিহ্নিত হ'ব নোৱাৰে।

৯.৬.৩ আধ্যাত্মিক বিষয়নিষ্ঠতা

তৃতীয় স্তৰটো হৈছে বিষয়নিষ্ঠতাৰ আধ্যাত্মিক স্তৰ। আধ্যাত্মিক স্তৰ তিনি প্ৰকাৰৰ। প্ৰথম স্তৰটো হৈছে সেইটো য'ত বিষয়টো ইয়াৰ অনুভৱৰ লগত চিহ্নিত হয়। চিন্তাক এতিয়াও অৰ্থ হিচাপে পৰিৱেশন কৰা হয়, বস্তুৰ বিষয়ে অ-বস্তুনিষ্ঠ কিবা বস্তু হিচাপে, কেৱল বস্তুটো যি নহয় তাৰ সংগতিত/প্ৰসংগতহে বস্তুটোৰ স্বভাৱ বা চৰিত্ৰবোৰ অংকন কৰা হয়। মনস্তাত্ত্বিক সত্যবোৰৰ ওপৰত/বাদেও অনুভৱৰ এটা ঋণ/সুবিধা আছে শৰণ অনুভৱ অৰ্থবহ বিষয়বস্তুৰ পৰা সম্পূৰ্ণৰূপে মুক্ত। ইয়াত কোনো বস্তুৰ প্ৰতি কোনো প্ৰসংগ/সংগতি টানি অনা নহয়, কিন্তু এতিয়াও এয়া সচেতনতা থাকে যে ইয়াৰ কোনো অৰ্থ নাই।

দ্বিতীয় স্তৰটো হৈছে বিষয়ৰ ইয়াৰ নিজৰ অন্তৰ্দৃষ্টিৰ লগত চিহ্নিতকৰণ। অন্তৰ্দৃষ্টি হৈছে উচ্চাৰিত শব্দ 'মই'ৰ দ্বাৰা হোৱা বিষয়ৰ সজাগতা বা সচেতনতা। ই 'মই' শব্দটোৰ অৰ্থ বুজিব নোৱাৰে আৰু বস্তুৰ পৰা মুক্ত হৈ, ই বিষয়ৰ 'মই'ৰ সম্পৰ্কে বুজাপৰাক উপভোগ কৰি আছে। কিন্তু বিষয়নিষ্ঠতা হৈছে সম্পূৰ্ণভাৱে বিশেষ/সম্পূৰ্ণ বিশেষত্ব, সেয়েহে, সেয়েহে ইয়াৰ প্ৰকৃতি বা স্বভাৱক সঠিকভাৱে নিৰূপণ কৰিব পৰা যিকোনো উপায়েই ইয়াৰ বিশষত্বত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিব। সেয়েহে, বিষয়ে বিষয়বস্তুক উপলব্ধি কৰে, যাৰ বাবে ই আধ্যাত্মিক অন্তৰ্দৃষ্টিৰ স্তৰকো অতীন্দ্ৰিয়তাৰ শাৰীলৈ লৈ যাব লগা হৈছে।

শেষৰ স্তৰত, বিষয়ে অন্তর্দৃষ্টিৰ বাহিৰৰ স্তৰকো/বাহিৰৰ স্তৰৰ লগত নিজকে চিহ্নিত কৰে। এই স্তৰত আত্মা আনৰ প্রতি স্ব-প্রমাণিত হিচাপে উপলব্ধি কৰা নহয় কিন্তু ই নিজে নিজেই স্ব-প্রমাণিত। ইয়াত আত্মাই নিজে নিজক প্রজ্ঞাৰ সহায়েৰে জানে বা জানিবলৈ চেষ্টা কৰে। যেতিয়া কোনো এজন সকলো ধৰণৰ বিষয়নিষ্ঠ স্তৰবোৰৰ পৰা মুক্ত হৈ যায় তেতিয়া আত্ম উপভোগ্য 'মই'ক বুজি পোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে। সম্পূর্ণ প্রজ্ঞাত্মক আত্মাক অ-জীৱিত স্তৰত বুজা হয়। ইয়াৰ বাবে, এটা আধ্যাত্মিক বিষয় বা ধাৰা এটাৰ প্রয়োজন। তেতিয়া, বিষয়ে এটা আধ্যাত্মিক অৱস্থা পাবলৈ আৰম্ভ কৰে য'ত ই আধ্যাত্মিক অন্তর্দৃষ্টিক অতীন্দ্রিয়তাৰ শাৰীলৈ উন্নীত কৰে। ইয়াত বিষয়ে নিজে নিজক অনুভৱ বা উপলব্ধি কৰে। যেতিয়া বিষয়ে নিজেই নিজক অন্তর্দৃষ্টিৰ বাহিৰৰ স্তৰবোৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি লয়, তেতিয়া এইটো এটা নিত্য সত্য স্বাধীনতা বা মুক্তিৰ স্তৰ হৈ পৰিব।

ভট্টাচার্য্যই বিষয়নিষ্ঠতাৰ ধাৰণাক তিনিটা বহল স্তৰত কল্পনা বা অংকন কৰি লৈছিল যেনে, শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা, মনস্তাত্বিক বিষয়নিষ্ঠতা আৰু আধ্যাত্মিক বিষয়নিষ্ঠতা শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা গঠন হয়—

(ক) (১) শৰীৰটোক প্রত্যক্ষ কৰা হিচাপে

(২) শৰীৰটোক অনুভৱ কৰা হিচাপে

(৩) শৰীৰৰ অনুপস্থিতিক এটা বর্তমানৰ সত্য হিচাপে জনা

(৪) মনস্তাত্বিক স্তৰৰ দুটা বহল/বিশাল ভাগ আছে

(৫) বিষয়ৰ ইয়াৰ তেওঁৰ প্রতিচ্ছবি বা ইয়াৰ ছায়াৰ লগত চিহ্নিতকৰণ

(গ) বিষয়ৰ আধ্যাত্মিক স্তৰৰ চিহ্নিতকৰণবোৰ এনেকুৱা ধৰণৰ ঃ

(৬) বিষয়ৰ ইয়াৰ অনুভৱৰ লগত চিহ্নিত হয়।

(৭) বিষয় ইয়াৰ অন্তর্দৃষ্টিৰ লগত চিহ্নিত হয়।

(৮) বিষয় অন্তর্দৃষ্টিৰ বাহিৰৰ স্তৰৰ লগত চিহ্নিত হয়।

ওপৰোক্ত স্তৰসমূহ উপলব্ধি কৰি বিষয়ে ইয়াৰ বিষয়নিষ্ঠতা বা ইয়াৰ স্বাধীনতাক সম্পূর্ণৰূপে বুজি উঠিব পাৰে। বিষয়ে যেতিয়া নিজকে ইয়াৰ স্থূল শৰীৰৰ লগত চিহ্নিত হ'বলৈ অস্বীকাৰ কৰে তেতিয়াই বিষয়ৰ স্বাধীনতাৰ প্রথম বোধ হয় আৰু তেতিয়া বিষয়ে নিজৰ আৰু ইয়াৰ দেহৰ মাজত এটা ব্যৱধান বা পার্থক্য ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰে। কে. চি. ভট্টাচার্য্যই 'প্রত্যক্ষগত দেহ' আৰু 'উপলব্ধ দেহ'ৰ মাজত পার্থক্য নির্ণয় কৰিছিল। বিষয়নিষ্ঠতাৰ উপলব্ধিকৰণৰ ব্যৱস্থাটোত বিষয়ে প্রথমতে নিজকে ইয়াৰ প্রত্যক্ষগত দেহৰ পৰা মুক্ত কৰি লয়। ইয়াৰ পিছৰ স্তৰত বিষয়ে ইয়াক নিজকে ইয়াৰ 'উপলব্ধ দেহ'ৰ পৰা যেনে যাক/যিটো শৰীৰ অন্তৰৰ পৰা বা

ভিতৰৰ পৰা অনুভৱ কৰা হয় তাৰ পৰা নিজকে আঁতৰ কৰি লয়। সকলো ধৰণৰ আধ্যাত্মিক কার্য্যকলাপৰ উপলব্ধিকৰণ পূর্ব অৱস্থা বিষয়ৰ বাবে উপলব্ধ দেহৰ পৰা মুক্তিক এৰাই চলিব নোৱাৰি ইয়াৰ সম্পূর্ণ বিষয়নিষ্ঠতাক বুজিবৰ বাবে অর্থাৎ বিষয়ৰ সম্পূর্ণ বিষয়নিষ্ঠতাক বুজি পাবৰ বাবে উপলব্ধ দেহৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰাৰ কথাটো এৰাই চলিব নোৱাৰি। ইয়াত আন এটা তৃতীয় স্তৰো আছে য'ত বিষয়ে নিজকে 'অনুপস্থিত দেহ'ৰ লগত চিহ্নিত কৰে। 'অনুপস্থিতি দেহ'ৰ অর্থ হৈছে এনে এটা দেহৰ প্রতি থকা সচেতনতা যাৰ দক্ষতা বা সামর্থ্যতা আছে, 'অনুপস্থিতিৰ জ্ঞান' লাভ কৰিবলৈ। কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ মতে, 'অনুপস্থিতিৰ জ্ঞান' দুই প্রকাৰৰ হ'ব পাৰে— অনুপস্থিতিৰ জ্ঞান কাল্পনিক প্রত্যক্ষৰ জৰিয়তে, বা সচেতন অ-প্রত্যক্ষৰ জৰিয়তে। ইয়ে বিষয়ৰ দ্বিতীয় স্তৰলৈ আগবঢ়াই লৈ যায়, যাৰ নাম হৈছে মনস্তাত্বিক স্তৰ। সচেতন অ-প্রত্যক্ষ হৈছে এটা পৰিৱর্তনশীল স্তৰ। ই দেহৰ অনুভৱ আৰু কল্পনাৰ মাজৰ অৱস্থা। মনস্তাত্বিক সত্যতা এই স্তৰত আৰম্ভ হয়। বিষয়ে মনস্তাত্বিক সত্যতাত নিজকে কল্পনা বা চিন্তাৰ লগত চিহ্নিত কৰে আৰু লাহে লাহে সেইবোৰৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। বিষয়ে অতি সোনকালেই উপলব্ধি কৰিব পাৰে যে কল্পনা সম্পূর্ণৰূপে ইয়াৰ বস্তুৰ পৰা পৃথক নহয়। আৰু আনহাতে চিন্তাই ইয়াৰ 'বিষয়বস্তু' আৰু 'চেতনাৰ' মাজত এক পার্থক্যৰ সৃষ্টি কৰে। শুদ্ধ বিষয়নিষ্ঠতা মই পার্থক্যৰ ঊর্ধ্বত। এটা ইচ্চ স্তৰত বিষয়ে নিজকে মনস্তাত্বিক সত্যতাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি লয় আৰু আধ্যাত্মিকতাৰ ক্ষেত্রত বা সীমাৰ ভিতৰত সোমাই পৰে। তিনি প্রকাৰৰ আধ্যাত্মিক স্তৰ আছে, কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ মতে। আধ্যাত্মিক বিষয়নিষ্ঠতাৰ প্রথম প্রকাশ হৈছে অনুভৱৰ লগত চিহ্নিতকৰণ। সেয়েহে আত্ম-উপলব্ধিৰ পদ্ধতিত বিষয়ে নিজকে অনুভৱৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি লয়। ইয়ে তাৰ পিছৰ স্তৰলৈ আগুৱাই লৈ যায়, যাক অন্তর্দৃষ্টি বুলি কোৱা হয়। বস্তুনিষ্ঠতা আৰু অর্থবহ বিষয়বস্তুৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হোৱাৰ পদ্ধতিটো তেতিয়াহে সম্পূর্ণ হ'ব যেতিয়া বিষয়ে নিজকে অন্তর্দৃষ্টিৰ পৰা মুক্ত কৰিব পাৰিব আৰু অৱশেষত অন্তর্দৃষ্টিৰ বাহিৰৰ আসক্তিৰ পৰা নিজকে মুক্ত কৰিব পাৰিব। সম্পূর্ণ স্বাধীনতাৰ এই স্তৰত স্বাধীনতাৰ অভিজ্ঞতাটোও নোহোৱা/অদৃশ্য হৈ যায় বা বাধাগ্রস্ত হয়। দৰাচলতে 'মই' হ'ল সম্পূর্ণ বা প্রকৃত সত্যৰ প্রতীক। প্রকৃত সত্যৰ লগত আত্মাৰ কোনো সম্পর্ক নাথাকিব পাৰে, নাইবা প্রকৃত সত্যৰ পৰা আত্মাক পৃথক কৰিব নোৱাৰিবও পাৰে কাৰণ আত্মাৰ কোনো অস্তিত্ব নাই। এইটো এনেকুৱা এটা স্তৰ য'ত সকলো ধৰণৰ পার্থক্য যেনে মই আৰু সকলো, বিষয় আৰু বস্তু, আত্ম আৰু ব্রহ্ম নোহোৱা হৈ পৰে। আত্মা আৰু ব্রহ্মৰ চিহ্নিতকৰণ এজন দার্শনিক হিচাপে লাভ কৰিব নোৱাৰি। কিন্তু দার্শনিকসকল মোক্ষ উপলব্ধিকৰণৰ একেবাৰে ওচৰলৈ

আহিব পাৰে দর্শনক সাধনা হিচাপে গণ্য কৰি। দর্শনক তাত্ত্বিক চেতনাৰ এক বিষয় বা ধাৰা হিচাপে মোক্ষ বা মুক্তি লাভ কৰাৰ বাবে মার্গ দর্শক হিচাপে গ্রহণ কৰিব নোৱাৰি। কেৱল আধ্যাত্মিক কার্যকলাপ বা কর্মৰ দ্বাৰাহে কোনোৱে আত্মা আৰু ব্রহ্মৰ চিহ্নিতকৰণক লাভ কৰিব পাৰে আৰু উপলব্ধি কৰিব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ তলৰ বাক্যসমূহ সঁচা নে মিছা লিখা ঃ
(ক) ভট্টাচার্য্যৰ মতে বিষয়নিষ্ঠতাৰ তিনি প্রকাৰৰ স্তৰ আছে। (সঁচা/মিছা)
(খ) কে. চি. ভট্টাচার্য্যই কৈছে যে উপলব্ধ দেহৰ সচেতনতাই হৈছে সকলো আধ্যাত্মিক কার্যকলাপৰ পূর্ব-অৱস্থা। (সঁচা/মিছা)

প্রশ্ন নং ৭ ঃ আধ্যাত্মিক বিষয়নিষ্ঠতাৰ তিনিটা আধ্যাত্মিক স্তৰ কি কি?

.....

চিন্তা চর্চা কৰক ঃ ৯.১

(ক) তাত্ত্বিক চেতনাৰ চাৰি প্রকাৰৰ স্তৰ কি কি?

.....

(খ) ভট্টাচার্যৰ মতে দর্শন কি?

.....

৯.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সাধাৰণতে এয়া বিশ্বাস কৰা হয় যে দর্শন হ'ল এনে এটা চেষ্টা যাৰ দ্বাৰা এক জাগতিক মতামত গঠন কৰিবৰ চেষ্টা কৰা হয়। ইয়াৰ অর্থ হ'ল এয়ে যে দর্শনে এক জাগতিক মতামত প্রদান কৰিব লাগে, এই পৃথিৱীখনৰ প্রকৃতিক বিশ্লেষণ কৰিব লাগে যাতে তাৰ দ্বাৰ এই পৃথিৱীখনৰ প্রকৃত আৰু অপ্রকৃত দিশবোৰক আৱিষ্কাৰ কৰিব পৰা যায়। কিন্তু ভট্টাচার্য্য এই মতামতটোৰ লগত সম্পূর্ণৰূপে একমত নাছিল। তেওঁৰ মতে এই জগত সম্পর্কে এটা সংশ্লেষণাত্মক মতামত গঠন কৰাটো দর্শনৰ প্রয়োজনীয় কাম নহয়। তেওঁ অনুভৱ কৰিছে যে দর্শনৰ বাক্য বা বিচাৰবোৰ প্রকৃত বা প্রকৃত ঘটনাৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত নহয়; সেইবোৰ তেতিয়ালৈহে প্রকৃত সত্যৰ লগত সম্বন্ধিত হৈ

থাকে যেতিয়ালৈকে সেইবোৰে অভিজ্ঞতামূলক বাক্য বিচাৰবোৰৰ দৰে প্রকৃত সত্যতা দাবী নকৰে।

- কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ দর্শনৰ ধাৰণাটো গৃহীত দার্শনিক পদ্ধতিবোৰৰ দ্বাৰা বুজিব নোৱাৰি। তেওঁৰ দর্শনৰ এক সাম্ভাব্য সংজ্ঞা থাকিব পাৰে। তেওঁৰ দর্শনত, ভট্টাচার্য্যই দেশ-কালযুক্ত অস্তিত্ব নোহোৱা শুদ্ধ স্ব-নির্বাহী বস্তুৰ সৈতে জড়িত। তেওঁৰ বাবে, দর্শনে স্ব-নির্বাহী বস্তুৰ ধাৰণা ব্যাখ্যা আগবঢ়ায়। দর্শনত, বস্তুৰ ইয়াৰ বিষয়ৰ লগত এক প্রয়োজনীয় সংগতি থাকে যিটো বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রত পোৱা নাযায়।
- কে. চি. ভট্টাচার্য্যৰ মতে, দর্শন এক তাত্ত্বিক চিন্তা। ই বস্তুবোৰৰ সৈতে প্রকৃত সত্যতা হিচাপে নহয় বৰং স্ব-নির্বাহী সত্তা হিচাপে জড়িত হৈ থাকে। ই বিজ্ঞানৰ দৰে প্রকৃত সত্যৰ লগত সম্বন্ধিত নহয়। দর্শনে বস্তুসমূহৰ জানিবলগীয়া বা ব্যৱহাৰ হ'বলগীয়া প্রকৃত সত্যতা বা গুণসমূহক অধ্যয়ন নকৰে। এনেদৰে, ভট্টাচার্য্যৰ মতে, দর্শনৰ বিষয়বস্তুসমূহ প্রকৃত অর্থত চিন্তনীয় বা চিন্তা কৰিব পৰা বিষয় নহয়। দার্শনিক চিন্তাবোৰ প্রতীকাত্মক। দর্শন হৈছে তাত্ত্বিক চেতনা বা চিন্তাৰ প্রকাশ। এনেদৰে, দার্শনিক ধাৰণাবোৰ হৈছে অতীন্দ্রিয় ধাৰণা, যিবোৰ চেতনাযুক্ত প্রতিফলিত মনোভাৱৰ পৰা উৎপত্তি হয়।

৯.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1. Bhattacharyya, K.C., 1982, 'The Concept of Philosophy' in Contemporary Indian Philosophy, ed. Redhakrishran and J.H. Huirhead, S. Chand and Company Ltd., New Delhi.
2. Datta, D.M. 1970, The Chief Currents of Contemporary Philosophy Calcutta University Press, Calcutta.
3. Lal, B.K., 1973, Contemparary Indian Philosophy, Motilal Banarsidose Publishars Private Limited, New Delhi.
4. Mahadwar, T. M. P. Saraja, G.V. 1981, Contemporary Indian Philosophy, Sterling Publishers Private Ltd. New Delhi.

৯.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) সঁচা (খ) মিছা (গ) মিছা

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ই হ'ল তাত্ত্বিক চেতনাৰ স্তৰ, যাৰ বিষয়বস্তু হ'ল শুদ্ধ বস্তুনিষ্ঠ চিন্তা।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ তাত্ত্বিক চেতনাৰ তৃতীয় স্তৰ হ'ল আধ্যাত্মিক চিন্তা, ইয়াৰ এনেকুৱা ধৰণৰ কোনো বিষয়বস্তু নাই যি বস্তুনিষ্ঠ মনোভাৱত উপভোগ কৰা হয়। ইয়াক কেৱল বিষয়নিষ্ঠ মনোভাৱতহে উপভোগ কৰা হয়।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) মিছা (খ) সঁচা (গ) সঁচা

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বস্তুৰ দর্শন, বিষয়ৰ দর্শন, সত্যৰ দর্শন।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) সঁচা (খ) সঁচা

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রথমটো হ'ল সেইটো য'ত বিষয় ইয়াৰ অনুভৱৰ লগত চিহ্নিত হয়। দ্বিতীয় স্তৰটো হ'ল বিষয়ৰ ইয়াৰ নিজৰ অন্তর্দৃষ্টিৰ লগত চিহ্নিতকৰণ। অন্তর্দৃষ্টি হৈছে বিষয়ৰ সজাগতা বা সচেতনতা 'মই' নামৰ কোৱা শব্দৰ দ্বাৰা। শেষৰ স্তৰত, বিষয় অন্তর্দৃষ্টিৰ বাহিৰৰ স্তৰৰ লগত চিহ্নিত হয়। এইটো এনে এটা স্তৰ য'ত আত্মা আনৰ প্রতি স্ব-প্রমাণিত হিচাপে উপলব্ধিত নহয় বৰং ই নিজেই নিজৰ প্রতি স্ব-প্রমাণিত হিচাপত উপলব্ধিত হয়।

৯.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) অতি চমু প্রশ্ন ঃ

প্রশ্ন ১ ঃ ভট্টাচার্য্যৰ মতে দর্শনৰ বিভাগবোৰ কি কি?

প্রশ্ন ২ ঃ তাত্ত্বিক চেতনাৰ চাৰি প্রকাৰৰ স্তৰ কি কি?

প্রশ্ন ৩ ঃ অতীন্দ্রিয় বা সর্বোত্তম চিন্তা মানে কি?

প্রশ্ন ৪ ঃ আধ্যাত্মিক চিন্তা মানে কি?

প্রশ্ন ৫ ঃ শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা মানে কি?

(খ) চমু প্রশ্ন ঃ (১৫০টা মান শব্দৰ ভিতৰত প্রত্যেকটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ বস্তুৰ দর্শন সম্পর্কে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ আধ্যাত্মিক বিষয়নিষ্ঠতা সম্পর্কে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ সত্যৰ দৰ্শন মানে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা কেনেকৈ গঠিত হয়?

(গ) চমু টোকা লিখক ঃ (১৫০টা মান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ কৰক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ বিষয় এক স্বাধীনতা হিচাপে

প্ৰশ্ন ২ ঃ শাৰীৰিক বিষয়নিষ্ঠতা

(ঘ) দীঘল প্ৰশ্ন ঃ (৩০০-৫০০টা মান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ কৰক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ভট্টাচার্য্যৰ দৰ্শনৰ ধাৰণা সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ বিষয়নিষ্ঠতাৰ তিনি প্ৰকাৰৰ স্তৰ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***